

Соколёнок

6/2013

0+

Ладыжин

ДАГЫСТАН РЕСПУБЛИКАЙН КЬОИНИ ВУЗЕЙ СА ЙАИХХЪЕ КЪЕККАН УШАХАРШИН ЖУРНАЛ

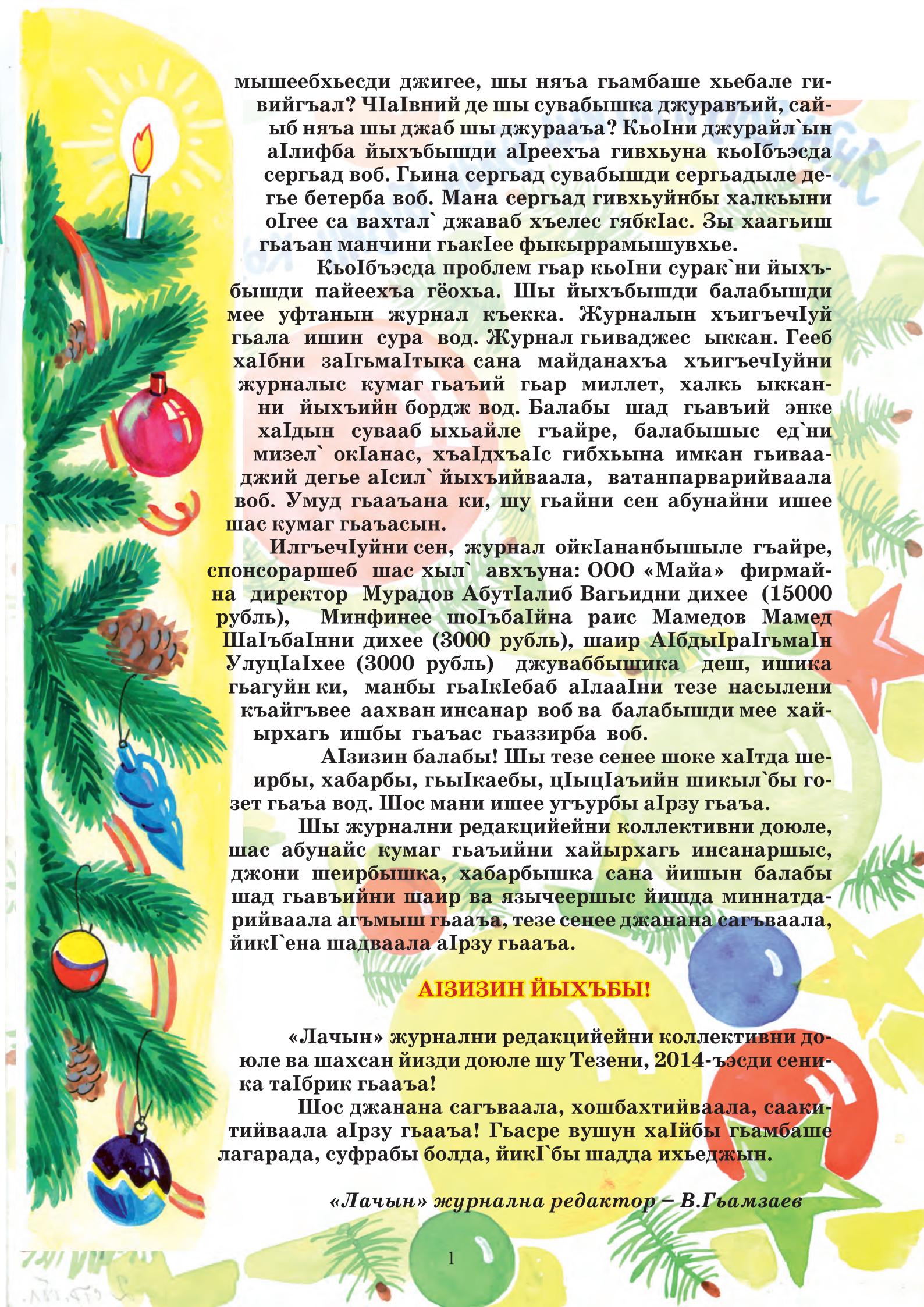
2014-жысын сен жударакда ихбен!

2013-жысын сенид йылкыал` аху. Шацкийни умудбыше, арзубыше сассанкъуни йикг`е тиетг` ачмышаъы, сассанбышда умуд тезе сенийлхъа авху. Гъар сенике шы гъуджооме джад гозет гъаъан. Умуд гъааъана ки, гъин сен йыхъбышылхъа югда хъалес. Хуулед сенна вод йыхъбы джуравъу, сабы сувайни гини акъвайк`, сабы шени акъвайк` авху воб. Закатале-хъа, Къахеехъа вулхъа-сди мее, шы гъеххан аазыр километр йалхъын къал`тайгье. Сувабышеенче йалхъ цыцлавъийни гъалк`е хабарбы ихье-йид, мана иш сен-сениле цыцлоохъена, манчын ахыр йишди мее хыл` гъидийхъарни арзуманылхъа сакыл вод. Умуд гъааъас ки, тезе сенин шы югни хабарбышка сана шадааъасынбы.

Гайынчиле гъала къал`ле сенна гъихъа йишди мизейни таалейни гъалк`е шавук`ле джад са джураб эгъес алхал дешдий. Язы дешда са миз хъивк`уйлхъа абкыний гыргынкъук`ле ацлахъеийид, гъала умуд вобнаний ки, йишда мизиб са вахтал` ишыгъеехъа хъигъевчесда. 1990-жылдардын сен Дагыстан АССР-ни Назираршыни Шурайни къаарыка сана цлахуаршыни, агуларшыни ва рутуларшыни мизяаршыс языйна форма майданахъа хъигъабчес имкан гибхы. Проф. Г.Х.Ибрагимове гъама-ни сен, Кирилл`ни гъалфбышкана, йыхъбышын аллифба одк`ун. Мани аллифбан йишда миз` майданахъа хъигъабчы, йишди мизел` окланас, хъалдхъа-шас имкан гъуву. Шы шадба воб ки, гъалде шахъа йыхъ-сумыл`ын къазет вод, йыхъ сумыл` радио-теле верилишбы вод. 2009-жылдардын сен йыхъ-сумыл` «Лачын» донан ушахаршыс журнал хъигъечу. Гыргын ман карбы йыхъбышди тарыхеехъа къизилени гъалфбышкана одк`ун вод. Анджах ман гыранын аабидабы шы къорамыш гъаъанбыне? Шак`ле манчина къадир ваацланане?

Гивгъалас аллифбале. 1996-жылдардын сен Бакве А.Гараеве латынни гъалфбышкана сана йыхъбышыс аллифба одк`ун. Ахырийни сенбышы Азербайджаныл` латынни гъалфбышкана сана йишди аллифбан ме-дым къойл`ле вариант майданахъа хъигъечу. Йишди миллетис йокъни джурайл`ын аллифба лезимдане? Гъар хыле къалам авхъас вааалхъа-инкъвее тезен аллифба окланас хъаде, манке йишда миз` нени йыгъылхъана аблес? Хыле водни аллифбайл` ишлемишебхъа, са алдабий миз` гъааъас чалыш-

мышеебхъесди джигее, шы няъа гъамбаше хъебале ги-
вийгъал? ЧІаівний де шы сувабышка джуравъий, сай-
ыб няъа шы джаб шы джурааъа? Къоіни джурайл`ын
аІлифба йыхъбышди аІреехъа гивхъуна къоібъэсда
сергъад воб. Гъина сергъад сувабышди сергъадыле де-
гъе бетерба воб. Мана сергъад гивхъуйнбы халкъини
оІгее са вахтал` джаваб хъелес гябкIас. Зы хаагъиш
гъаъан манчини гъакIее фыкыррамышувхье.

Къоібъэсда проблем гъар къоіни сурак`ни йыхъ-
бышди пайеехъа гёохъа. Шы йыхъбышди балабышди
мее уфтанын журнал къекка. Журналын хъигъечIуй
гъала ишин сурा вод. Журнал гъиваджес ыккан. Гееб
хаібни заІгъмаІтыка сана майданахъа хъигъечIуйни
журналыс кумаг гъаъий гъар миллет, халкъ ыккан-
ни йыхъийн бордж вод. Балабы шад гъавъий энке
хаідын сувааб ыхъайле гъайре, балабышыс ед`ни
мизел` оіланас, хъаідхъаIс гибхына имкан гъиваа-
джий дегъе аІсил` йыхъийваала, ватанпарварийваала
воб. Умуд гъааъана ки, шу гъайни сен абуайни ишее
шас кумаг гъаъасын.

ИлгъечIуйни сен, журнал ойкIананбышыле гъайре,
спонсораршеб шас хыл` авхъуна: ООО «Майя» фирмай-
на директор Мурадов АбутАлиб Вагъидни дихе (15000
рубль), Минфине шоІъбаIйна раис Мамедов Мамед
ШаІъбаIинни дихе (3000 рубль), шаир АІбдыIраIгъмаIн
УлуцIаIхе (3000 рубль) джуваббышика деш, ишика
гъагүйн ки, манбы гъаIкIебаб аІлаIини тезе насылени
къайгъвее аахван инсанар воб ва балабышди мее хай-
ырхагъ ишбы гъаъас гъаззирба воб.

АІзизин балабы! Шы тезе сене шоке хаІтда ше-
ирбы, хабарбы, гыIкаебы, цыцIаъийн шикыл`бы го-
зет гъаъа вод. Шос мани ишее угъурбы аІрзу гъаъа.

Шы журнални редакцийени коллективни доюле,
шас абуайс кумаг гъаъийни хайырхагъ инсанаршыс,
джони шеирбышка, хабарбышка сана йишин балабы
шад гъавъийни шаир ва язычеершыс йишда миннатда-
рийваала агъмыш гъааъа, тезе сене джанана сагъваала,
йикГ`ена шадваала аІрзу гъааъа.

АІЗИЗИН ЙЫХЪБЫ!

«Лачын» журнални редакцийени коллективни до-
юле ва шахсан йизди доюле шу Тезени, 2014-ъэсди сени-
ка таIбrik гъааъа!

Шос джанана сагъваала, хошбахтийваала, сааки-
тийваала аІрзу гъааъа! Гъасре вушун хаIйбы гъамбаше
лагарада, суфрабы болда, йикГ`бы шадда ихъеджын.

«Лачын» журнална редактор – В.Гъамзаев

Валегъ Гъамзат

Энке хүргүнбышыс

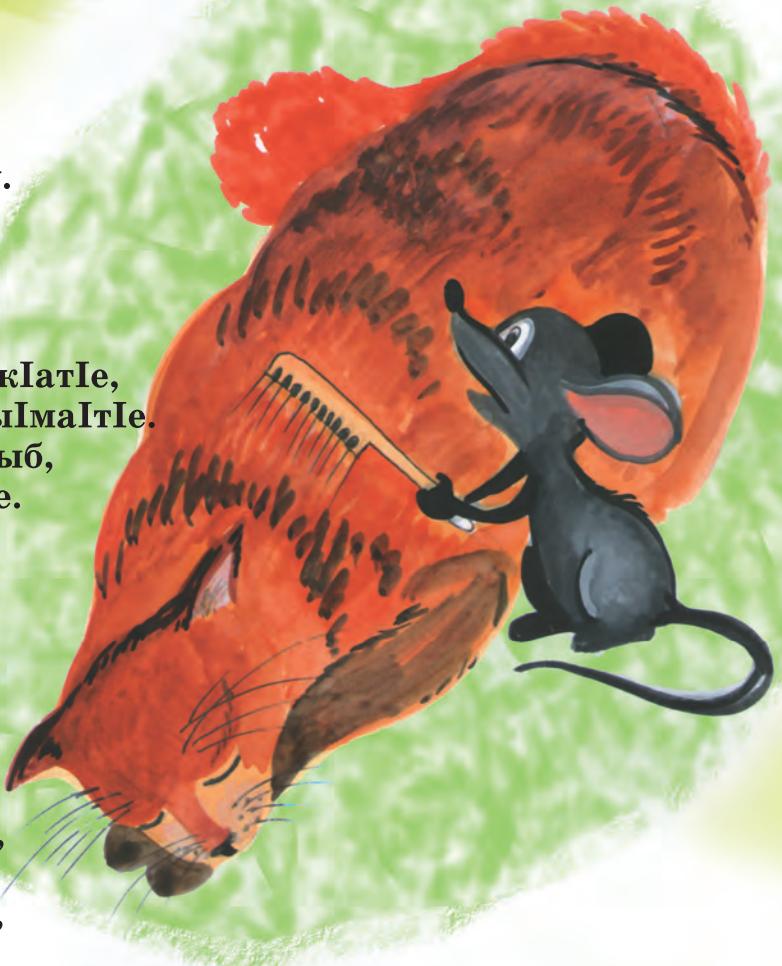
КъоІвашше биссеершини,
ЧарыІлхъа аІгъаІ къадгъу.
Биссеер хумарламышхъа ,
Уфтанда йиджбы гъоІдгъу.

Дамайсхъа гъабкын кІатІе,
Къавджуна хъыІрхъыІмаІтІе.
Увгъу , хъинел` ооъабыб,
Воб оохъевуб хыІхетІе.

Пештеехъа адхъу меега,
Осбышке кут`бы хъадакІва.
Чике кут`бы хъадкыу мее,
Хайбы къуІмаІ адакІва.

КъоІв дена авхвее биссий,
Охъанас чишне ниссе.
Биссий дена авхвее къоІв,
Чина ватан воохъе къов.

Оза хъыхъа таракан,
Гета гидгъыл барабан :
— Гъайнине меени са хааъад,
Дешуд са джига къаІчнан.

КЫШДИМ

Къарацалхъан йыз къаъадчу,
Чийен чилхъа ёргъан абчы.
Дигулеедхъа хурун бойкъаалр,
Дешуд гъекъва дегье шитГяар.
Йызык` авуд ювар, хайбы,
Басдуреедхъа шен думайбы.
Дегье дешуд чалагеес сес,
Никъе адкъын дюн`ие эгъес.
Дигул`ювхъа, авгу верыгъ,
КъатI мее хъыхъа кылдимиин гъар йыгъ.
Мыкъаал`быше гъин йыз гъаъы,
Ил`ёззур ювар зыззаты.
Хъейибле ваз маIхуIб вухъес,
Чилед хъийгъа юххван хъихъес.

Инобгъанчена джагварана кылे

(Японаршыни мифологиенче)

Са аваала заманайл' ешемишоохъе вухъа мол`цал' чубара. Манбы вухайнбы Япониейн принцар. Са чоджиле гъайре, авхуйнбы кытIмиар, тамбалар вухъа. Манбыше сана-санкъулхъа шакбы гъаъа ыхъа, сана-санкъуна пахыр цыцлаа вухъа. Манбышиди гъаарункъус оIлкайна паччагъ вудж ихъес ыккийкын. Манчиле гъайре, манбышиди гъаарункъус Инобгъанчена Яками донана принцесса джус хъунашщена аляртIас ыйккийкын. Мани чоджаршыни аIрее муIгъуIббаIт, мыIслягъаIт девхъеийб, манбы са карын саджигеехъа сааъа вухъа – гыргынбышикIле са маIърыIфаIтыкана, ыйкГ` темизна чодж къадже-къайихъес ыккийкын деш.

Мол`цал' чодж Инобхъа принцесса къайджес сафарийеехъа хъигъеебчIес мыIслягъаIтеехъа хъабайле. Гъаарункъуни фыкырее ыхъайн джуна угъармишувхъай; Принцессе джу-ваб садджу джус гъелес. ЙикГ` темизна чоджур гъинбышкя сафарийеехъа хъигъече. Манбыше мана эл'чий хъинне деш аляртIу, манбыше мана джона къул хъинне аляртIу. ЙикГ` темизни чоджее йыIкъяна, чоджаршин карбынана харал йыIкъяIл' гъабчы, джохъаб хъигъна ташмишааъа вухъа.

Фагъыр, зулум цыцлааъана чодж хиледже далийл' гъарсыл', мол`цал'

чодж аIл'гъаI - аIл'гъаI гъивийхъар мыс Кэтылхъа. МанбышикIле мааъаб джагварана кыле къоодже. Кыле ооъаб чIаIр дена чIиелий къалибхъы.

МаIхуIбна кыле къавдъы, мол`цал' чодж матмаIъгъаIтдалоохъе. Манбыше кылейхъа иляакы эйгье:

–Агар вас йыгъни къеквайлхъа чIаIр алябий вукканхъе, дериягъе аIвайхре, манче хъигъевчIу, къадабхъын сувани къомыххъа илхъевчIу, мыцык' илёозре.

Ламус дешын чубара манче джони йаIххъыIлхъа меб хъигъеебаче.

Кыле гъаманче джаб къадабхъын дериягъысхъа авайкIан. Югба дериягъе аIвайхыIр, мана сувалхъа илхъевчIу, мыцык' къилёохъа. МыкIани мыцын, кылейн къеква къитIокIалаъы, чат-чатна хъаъа. КылейкIле вудж алдамыш гъавъу вухай ацIахъе.

Яныле джуни йаIххъыIн явashi-ни еришиква ыйкГ` темизна чодж аIлгъаI ыхъа. Манкъвее гяшени кылейке дерд' хъидгIынааъа.

–ХаIдын хааиш водун са дакый-къана даянмишхъе. Зы вас йизди дердена хабар гъааъас. Зас вуккийкынна Оки донани аIдайле мыс Кэтылхъа илгъевчIес. Зы крокодилбишикIле эйгье: « Зас гыIсабаъас ыкканий дериягъе хъуледле крокодилий, къурийл' хъулебле кылейий. Ман

гъаъасди мее зас шу гыІсабаъас иджааза гъеле» . Крокодилбы аІдайле Окиле мыс Кэтылхъа мее хылийвал`ыс гёка. Манбы тек-текда гыІсабаъа зы крокодилбишиди далыбышиле оогъанче илгъоочІе. АІхреени крокодилыле оогъанче алгъааІнкъаІ эйгье: « Гъеей, аІваІм, кубыт' крокодилбы, зас марахлыда дешодун хъуледлейи вушун дерягъее, ваяхуд хъулебле къыЛейий къурийл'. Зышу садджу дерягъеенче чейлягъылхъа илгъевчесди мее йыІгъни джигеे ишлемишааъа». Ман оІгунмишувхъай зас геед йыІкъда гюъур.

АІхреени крокодилыкІле иизын джуваббы къайихъы, манчын хынеенче вукІул' къалхмышавъу силибышка зале оодун къеква хъатдишщу.

— Гъу хъобкуба вухъа дешуб. Манчихъа гора вак` диван гъаъы. Ахыр гъаІмаІхуІд эйхъенки.

— Дэъэш. МолцІал'ни принцее зы алдамышавъу. Манбыше закІле увгъийн: «Къызмани дерягъни хынееъаб аІваІхре, гооне мыцыл' илёозре. Манчын вас кумаг гъаъасын».

—Изда касибна дост, аІваІхре сувани хъинек` авуб, отІле чIиейлхъа тIетГ`ышын ярпагъбы, гооне манчыл' ооъаб гъаІваІхре, — темизни йикГ`нани чоджее эйгье.

КъыЛейн манкъвее увгъийн кар гъаъа. Манчиле хъийгъа къыЛейн къеква хъувадкы, чIаІр аляале.

Шадувхъа къыІе, джусмыІслягъаІт гъувуйни гадейсхъа гъавайкІан.

Йыгъни заалым чубабышике мыса джад Иnobни принцессайн йикГ` аІшкъеехъа хъаляъас аІхаІс деш.

Мана йыгъна истагъ йихъес. ОІлкайна паччагъыр гъу ихъес.

МолцІал' чодж Иnobхъа гъивийхъар. Мааъад манбышын ыІмыІрен язы таамехъе. Темизин йикГ`нани чоджее принцесса Якам истагъна аляратІа. Манкъуке оІлкайс паччагъ ээхъе.

Урусни мизайле йыхъ-сумылхъа саакІал гъавъуна – Къ. Омаханов.

Айбын Иргемай Улугтайхий

ЛАЧЫН КЪАЙЕ

Кокси чамрабышке дешудни къедже,
Дердне коксееваб воб, ийк Гыхъа къайе?
Васнеедын къадаал`бы хынаң`да къедже,
Иляакы шадоохъе шы, Лачын къайе.

Коксееваб түет Гбышда са габа вухъа,
Чейлягъылхъа күбзур, тамаше гъааъа.
Огийле аал дама, вас маңний вухъа,
Дамайс са ярашугъ, гъу, – Лачын къайе.

Клонаарыд васнеевад миджагда къедже,
Гъар къайе, чини мее, вухъа са архач.
Авчеерыб гивийтар, илхъеебчы берее,
Клон ульхал с даулхеейыб, абайле джо гач.

Дюлтий

Дерабышеенче улуб гъааъа,
Гыргына хыт`хъалеехъа саъа,
Къавджуйнбыше дацЫбы гъаъа,
Миджагвал`ыс йыгъни, Дюлтий!

КъоIни джурайл`ын ямаджбы,
Миджагын ганзбы, тIетГ`бы,
Гъар суракын югун хъянбы,
ТIотIааршысда деря, Дюлтий!

Чобанарше ейлягъ гъаъа,
Миджагын магъаабы саъа,
Вахъян джо маIънийбы гъаъа,
Самурека чуба, Дюлтий.

Валегъ Гъамзаев

Танбалий джомард

(Огийл`ын 4-ъэсди нумрее)

Паччагье мана йишшени утагъе-хъа ыккекка. Иляккана тахтыл` ипакани ёргъян-душаге ваз, верыгъ хъиннеена са ичийвур къалирхъу. Анджах джехъа са гъаракат дешуд, улебыд гядхывуд. Джомардее тапшырыгъ гъелен ки, са кыбына вудра абледжын. Са гъавуле вудра гъивхъарааъана. Джомардее экба мана гивкIу, хъоощена. Гооне ичийна даайе хъортIул` эйгъен ки, ичий вудрайни къеквеехъа арчес йиккан.

Гыргынбы хъигъеебаченбы, абынбышке са хабар гозет гъаъа ги-вийгъал. Гыргынкуле геерыр Джомард хъайлъаинна ки, бирдан мана суIваIин алдамиш гъаъы ихье, паччагьни къылышынджыке наIхуIрна къатдихъанасва. Сайыд адгъанче гъарайбы къойтал. Утагъын акка ачмышехъе, ва даайе паччагысхъа муштуллугъус къадееван. Эйгъен ки, йишщее улебы аахъы. Паччагъ къадархъун йишщека хуIваI эхъа. Ичий тюлеенче оза хъийхъа, вуччуд дехъана хъинне тахтыл` гийъар. Паччагье эйгъен: « Йизда аIизина йиш, зы дохтурус джураб гъуву ки, агар джуссе гъу юг хъеъэс ейхее, зы гъу джус гъейлес, агар разийрахъее, дек`кикIле эгье». Паччагъна йиш Джомардыхъа илееки разийвали-ка вукIул` авхъа хъааъа. ЙыгЫл`ле йыгъна паччагье йишщес даватбы гъаъа. Мани даватбышехъа гыргы-

на шагъар абына. Паччагье йиш юг хъийхъава касиб -кусибыс хиледже садакъа битIал гъаъа. Даватбыши-ле хъийгъа паччагье хавуд алиъы Джомардий йиш джурааъанбы. Джомард баhtыле разийра ихьеийыр, са фыкырен мана хайл-ыйгъ инджик` гъаъа ыхъа. Манкъве хайл-ыйгъ чоджун хаджалат гъаъа, няанаха, гъуджоонаха гъаъава фыкыррашишехъе ыхъа. Чоджуну вукIелеле ихъеджынва, касиб-кусибыс садакъа гъеле. Анджах няхъа сорагъ адчее, чоджни гъайлIе са хабар абайлена ээхъе деш.

Танбал чодж Джомардыке джурхъайле хъийгъа геер хиваршее ээхъе, анджах джуссе вуччуд гъаъас даIхайлАва, няа джаб иш авееке деш. Шавусий вудж нукар ыхъа, танбал-рава къигъишишуну. Ахыр маджбырхъа кар саъана быIхъайлар ээхъе. Джун палтарбыд хъийцIаранбы, акъвад мучIрубыше, саххъалбыше гяйцIе, няа ихье са хайл-ыйгъи карна.

Йыгъбышди са йыгъыл` танбал чодж джомард чодж ешемишехъени шагъареехъа арайле. Акка-аккана ыIгъийкар, кар саъа гийгъал. Ахыр хъары чоджаан акка кIета. Джомардее хъунашшекIле эйгъен: « Еера илееке, вушуйи акка кIетана ». Хъунашще аркIын илейкана, са мучIрубыше, саххъалбыше гяйцIына, быIхъайларур

аккани оІгийл` илёрзул`. АдамийкІле эйгъен ки, кар саънавур ары. Джомардее хунашщекІле эйгъен ки, быІлхъаІдар хаахъа хъотІледжын, къисматхъайн тика охънеджын, хъийгъар гъаІбкеехъа садакъа гиххы йаІххъыІл` гьеъэджын.

Хунашщее быІлхъаІдар хаахъа хъойтІал. ИчІу иляккана ки, суфранни къома са джаванур гиъур, сифатыб джус гееб танышбавуб. Сайыр

манкъукІле чодж хъиваацЫ , бирданра «Чооджва» Джомардык` хуІвай эхъа. Джомард хъорсун ахва. Гъайна джындырбы алятына, мучГрубыше, саххъалбыше гяцЫна, мыІкыІна быІлхъаІдар гъаІкІерар джуна чоджнеехава матхъа ахва. Гооне, улепбышеехъа югра иляккы, чодж хъиваацІана. Джаналхъа хаІтда йыгъ адыва танбал чодж сикІинни вахтее геерий бадалхъа. Чоджее манкъун

акъва гядхуу, гъайммаимеехъа арачче. Айхылар – хъайлар, джуни палтарбышыке са тезе дест манкъус гъуву, бег` хъинне безетмишаана.

Танбал чоджее эйгъен: «Чодж, хабар гъееъэ, гъу наихуирна гъиняхъа гирхъу. Паччагъее наихуиркинана джуна ииш вас гъийву». Джомардее йоиххайлар гиргъыл, вукеллехъа хъадыйни гыргынчина хабар гъааъана. Танбал чоджее гафыл` кыра гъуву эйгъен: «Чодж, засыб иизда бахт ёхламыш гъааъас вуккан. Къийна хайларды зы йоиххее къалихъас. Горах гъайванарше нен хабарбыи гъааъас».

Джомардчоджее эйгъен: «Ай чодж, вас нишысынбына гъайванаршын хабарбы. Илякке, захъа гъайнин миен хайдын хав вод. Ешемишхъе шака сана. Даватбы гъааъы, васыд хав аляяъасын. Йизын къизил`бы къойнкъус чайвхесынбы».

Анджах Джомардыссе наихуирджар танбал чодж джувабылхъа хъаляяъас айхылар деш.

Эхъа хъыхъамее, танбал йоиххеехъа айлан. Урва саъани латеехъа кичиу къилехъа. Хайлардин са вахтал` акка ачмышхъе. Танбал латын къапагъ илёттүл иликка. Аккале оочлене суйвал къавджу шадхъа къапагъ иттүм гъааъы гийтарна. Са гъавуле чин гъамбазарыб абайленбы. Гийгъаланбы гъинбы хабарбы гъааъа. Суйвалин эйгъен: «Ахыр ки, паччагъина ииш юг хъееъесда авайкына. Мана дарман са заклений ваацла. Вушди шаваана мана хабар мерункъуни кыреехъа кибчы?» Гъайванарше кын гъааъанки, шавуклар джад, вуччуд джад, увгъу деш. Манке даптапайн эйгъен:

«Суйвалин шы чин сирбы ашкар гъааъыва дареехъа цыцлаа. Яхши, бес шале гъайре шавуклена ацла ки, иизди аквеекъа къизил`бы ыхъай. Йизын балабы гъар йыгъыс къизил`бышыхъа гешще ээхъе. Яраб хайларды гъайнин йоиххее вушуме джар ээхъевур, манкъвеййид иишын сирбы хъайлар».

Сёюн эйгъен: «Зы аккее илёозарас, шу иляаке гъуджоойи авеекес».

Суйвал, чакъал, даптапай гивийгъаланбы джон сирбы хъайлар табал гъааъас. Гъиняхъа-шахъа иляакы, вушу джар авееке деш. Танбал чоджукеб лате худ хъувхъа воб. Няясдийхан чоджуни джувабылхъа кыра гъидёвува, джусдjab джуна хъайл хъоол ахвана. Ахыр суйвал латысхъа хъувхъа эвабы гъааъа гивийгъал: «Гъиняя инсанын эвавуд, хъудура къапагъ аляатлас». Мани джуваббышыка сана къапагъык` гиттүвийкъан, анджах илётталаас гудж гъивийхъар деш. Танбал чоджее къапагъ авгъа аххъы ээхъе. Суйвалин кумагыс сё хъоотал. Сёюн пайтада адчу къапагъ гъвойхъаран. Лате къалирхъуна инсан къаджы мее, багъал хъувхъа манатика-тиканы хъааъы орхъанна.

Мичлеер Джомардее чодж гозет гъааъана, анджах мана хъоол деш. Мер гозет гъааъана, хъоол деш, ахыр гозет гъааъилье орзул`, йоиххеехъа гъайлан. Къеджен ки, гъар джигеехъа вужжее чоджус гъувуйни палтарбышын тикабывид оттүл. Манкъвее ман палтарын тикабыд саъы гешще-гешще хаахъа сийтал. Джул` кыра гъидёвува гъам чоджуна хъайл гъааъа, гъамыр са югун йыгъ къидеджу дюнийилье аркынва, язух гъааъа эйгъен: «Вас, чодж, лап джад геед кар ыккүйкын, анджах гъу кининчыкенар ыхъана. Напсан гъу сёюни галеехъа ыккы...

Муса Фаррух Сувагылий

Дагъыстан

Серинин гъавабы, мык хъиннеен хъянбы,
Олкабышшее энке миджаг, Дагъыстан!
Сувани кIутIнеъад гъамбаше кыIдим,
Этякбышыл` уфтан тIетГ`бы, Дагъыстан!

Юххан йыгъын дамабы хъооI сел` хъинне.
КъыIл` хъадийнкъаI тIетГ`бы гёка хал хъинне,
Цувыл` гыргын чIаIраI хъехъе нар хъинне,
Сувабышка мизел` гибхъу, Дагъыстан.

Самур вобна багъал хъувхъана шагъмар,
Гиххы са миллетни аIреехъа дивар,
Гъаарна са къырагъыл` авхеейыб чоджар,
Гыргынкъус гыранба воб гъу, Дагъыстан.

Эхъал`, мичIеед аъа серинин ел`кан,
Йыгъына гъаваб, хъяныд дердбышда дарман,
Йыгъни гъакIеэ зынаб ооIкIаний дастан,
Дастанеехъа идааI шоIгъраIт, Дагъыстан.

Пётр Ершов

СИНИГУР БАЛКАН

(Огийл`ын 5-тэсди нумре)

Хылийба ааI, джытIаба ааI,
Авгъанче ааI, оогъанче ааI.
Вушу къаджий джокIле йаIххъаI,
Зассе дегье эгъес даIхаI.
Хабарна миз` экIба воохье,
Анджах экIба иш хъидёхье.
Садджу закIле, ай гъамбазар,
Мебынбышле къайхы ман кар;
ХаIвий чийе няя илекка,
Балкан абкIын экIба махъа.
Маа хъунашщеер, гъаъа эна,
ХаIбышееъаб гивхьу джегъра.

ЙаIххъаI Иван хъаIркыIн, сары,
ХаIбышееъар джулхъа хъары.
ЫIгъийкар вудж княз хыинне,
Янийл` шабкIа, балкан кIане.
Гыни джигайс ыхъа гъаIран,
Матхъа ахва иишда Иван.
Эйгье: «Уфтан чолбынана,
ГыцIайгЧаран гол`бынана,
Иишда оIлка вухъе миджаг,
ХаIвуни оIгее гъеч воб анджах.
Иишди оIлкайна торпагъ,
Воб садджу кIаарын баIтдаIгъ.
Гыння торпагъ лагараба,
Эгъес нурна гебчы габа.
Иляаке гъу, Синигур,
Машрыгыле гъойзар нур.
Ишыгъ гёдхъан джаа, ыIбраIт...
ГыаIыIф хааIдын ыIмаIрат,
Къат-къат аIкъаIна шале!»
Балканын джаваб хъеле:
«Ман терем вод Паччагъ – ичийн,
ХааIнче арийни элчийн.
Эхъа хъыхъа, адкIын мее йыгъ,
Хъабы гынняа гъоота верыгъ.
МичIееб верыгъ илёоха,
Теремее vaz къилёохъа»

Хиледже йаIхъ абкын достар,
Дарвазайсхъа джо гъивийхъар.
Накышбыше гъеле безяг,
Къизилена гъар хаана дирак.
Хаани къома гёдхъан цЛабы,
ГыIхъийъалла уфтан багъбы.
Бытагъбышыл` хаал, гъавеъад,
Къизилени кледкIеъад,
Уфтани авазыка
Дженнетин шитГяар гъекIва.
Маа хаIтдайи ыIмааIратбы.
Чини оIгее йиджбы кIаIдхъыI.
Чис ярашыгъ гъелен тадж,
Православаршын вод хач.

(Хъийгъийн хъалесын)

*Урусни мизейле йыхъ-сумылхъа
саакIал гъавъуна – В.Гъамзаев.*

Иллюстрация Пустовойт О.

ЙЫХЗБЫШЫН УШАХАР

Шадра шоле йыхъ балабы,
Гъамбаše шу вухъе хошбахт.
Үңчүлб хъувхъа воб ед`на миз`,
Ахыр вушда хъобкуна баҳт.

Йыхъбы ман мее кыл`ба деш воб,
Авхъаахъа шу еттыгъ джига.
Нимеений шос гидхъу миллет,
Андорайсыд ман меен гъагва.

Дагъыстанеे нимеен йыхъеер,
Андорайлыд ман меен миллет.
Шадра вор Азербайджаныл`
Хъылхъийле ман хъехъе вод геед.

Нен миллетий олкайл` хаитда,
Чин сиясат олкайл` ыккы.
Чише йыхъий Низамиййир,
Татарарше джос вор аххъы.

Шена хаирна Низами
Дюн`йейкile джар ацана.
Няъа шос йикгел` гъидхын,
Йыхъий ыхъай бес мана?

Гуджун джуке туирк гъаъы,
Туирква манкъун ду адкын.
Ахы манкъвее шеирбы
Фарсни мизейл`ний одкун.

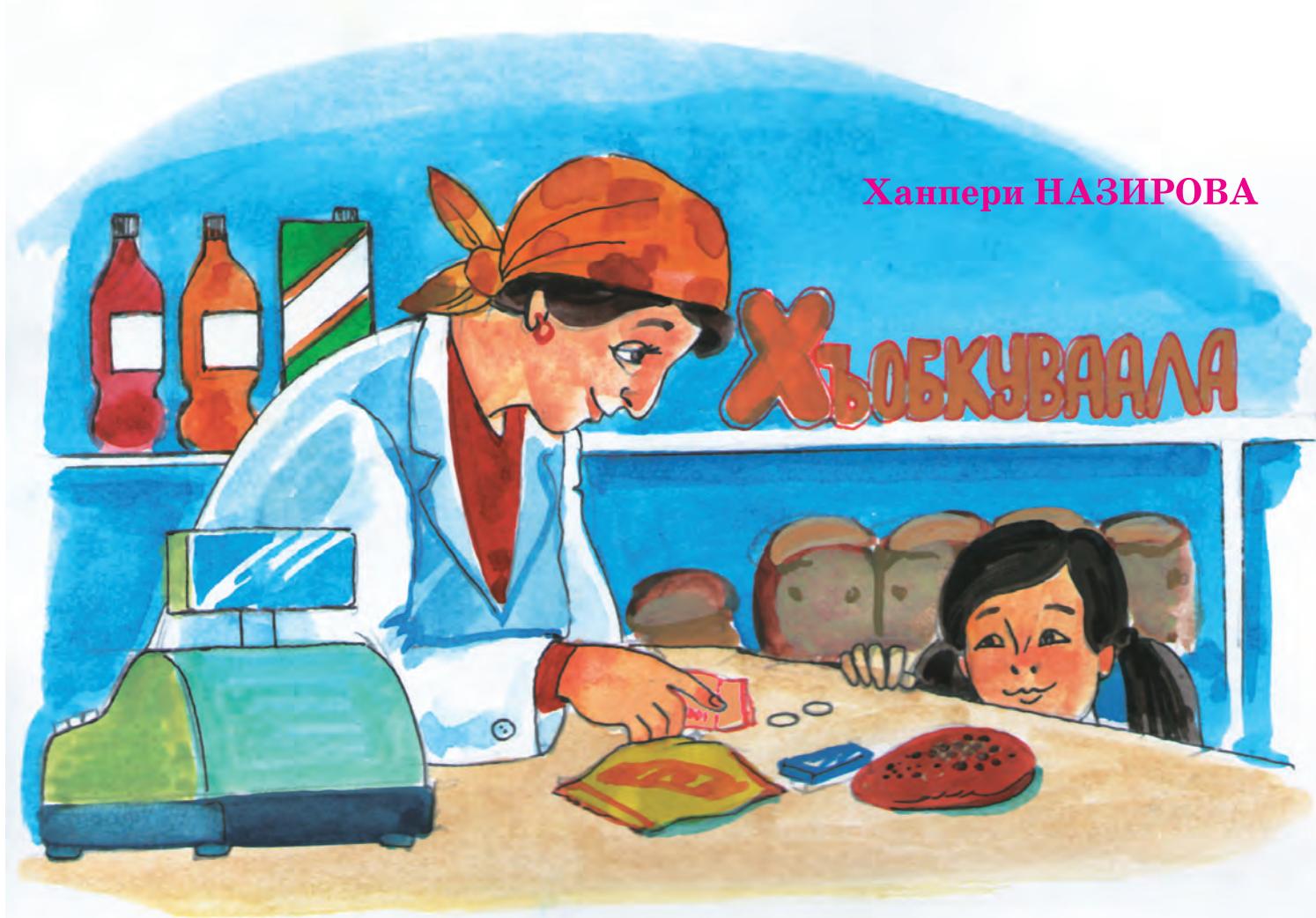
Гъашде ед`на миз` алгъаал,
Гъина гееб шадна хабар.
Гъина хаибна шадваала,
Шадба вухъе, ушахар.

Йизын ализ ушахар!
Къорамыш гьеъэ дубы.
Шы йыхъбы вобва, – увгъу,
Оохъа аххъе кал`лебы.

Лакбыши мизейле йыхъ сумылхъа
саактал гъавъуна – Гъамзат

Ханпери НАЗИРОВА

Динаре мактабни къоідъэсди си-
нифеений хъаідаіххъаі. Манкъухъа
хъаідхъийлхъа хаідын гъавасний вод.
Энке геедыд джес гъыІсабын дарсний
ыккийкан. Маіъаіл`лимее хаахъа гъу-
вуйн гыргын тапшырыгъбы, мисалбы
геед уфтанды йиджее джад гъаіл` гъа-
тьанбыний. Гъамбаше аІъла къиймат-
бы аляатІу хаахъа хъийееленаний.

Динарееван хав шагъаре,
йуІчІуІбле мартабанани хаани хъобъ-
эсди мартабеений вод. Джони би-
наани цІепбийни мартабе хайлба
гастрономний вод. Сассайаіххъее хаа
едни хыле ишнанкъаі, манкъве Динара
гыней алишщес гастрономеехъа
къихееленаний.

Са йыгъыл` мер едее Динара гы-
нейи къатых алившес дуканеехъа къи-
хеле. Динаре увгыйин карбы алиш-
шу хаахъа хъийеелена. Едее джесхъа
100 манатний гъуву. Увгийнний ки,
манкъухъа гъыІсабылхъа геед гъавас
ыхъа. Динара хаахъа ийчІу мее кар-
бышыс гъувуйн пыл гъыІсаб гъаъа

гийгъял. Сайыд манкъукІле къеджен
ки, дукаандаре джес къабле манат
гъеххабавуд саакІал гъавъу. Манкъ-
вее ед` хъортІул` эйгъен:

— Мама, дуканеена Патимат халай
чашмышийхъа зас гъеххан пылуд хъуву.
Зы гъаішде аркЫын ман пыл сакІал
гъаъасын.

Ед` хъары илеекана, Динаре
хъодкудавуд эйгъе. Манкъве иишище-
ни вукІлелхъа хыл` къадгъу эйгъен:

— Молодец, ииш! Гъамбаше
гъаімаіхуІр хъоркура ва савадыка
йихъе.

Динаре аркЫын пыл сакІал гъа-
ъан. Патимат халай ичийни гъарака-
тыле маттийхъа ээхва. Йиджее тезе-
данда пыл гыІсаб гъаъы къеджен ки,
йиджее карас дехъан пыл Динарайс-
хъа сакІал гъаъы, Динарайс хъеле-
сын пылме джесуд аххъы. Динарайни
мани гъаракатыле Патимат халай геер
разийра айху, манкъус хъоркувал`ыл`
алла аляатІу кІанфитІбы гъеле. Дина-
рар шадра хаахъа хъийеелена.

ЙИХЪИСТАН

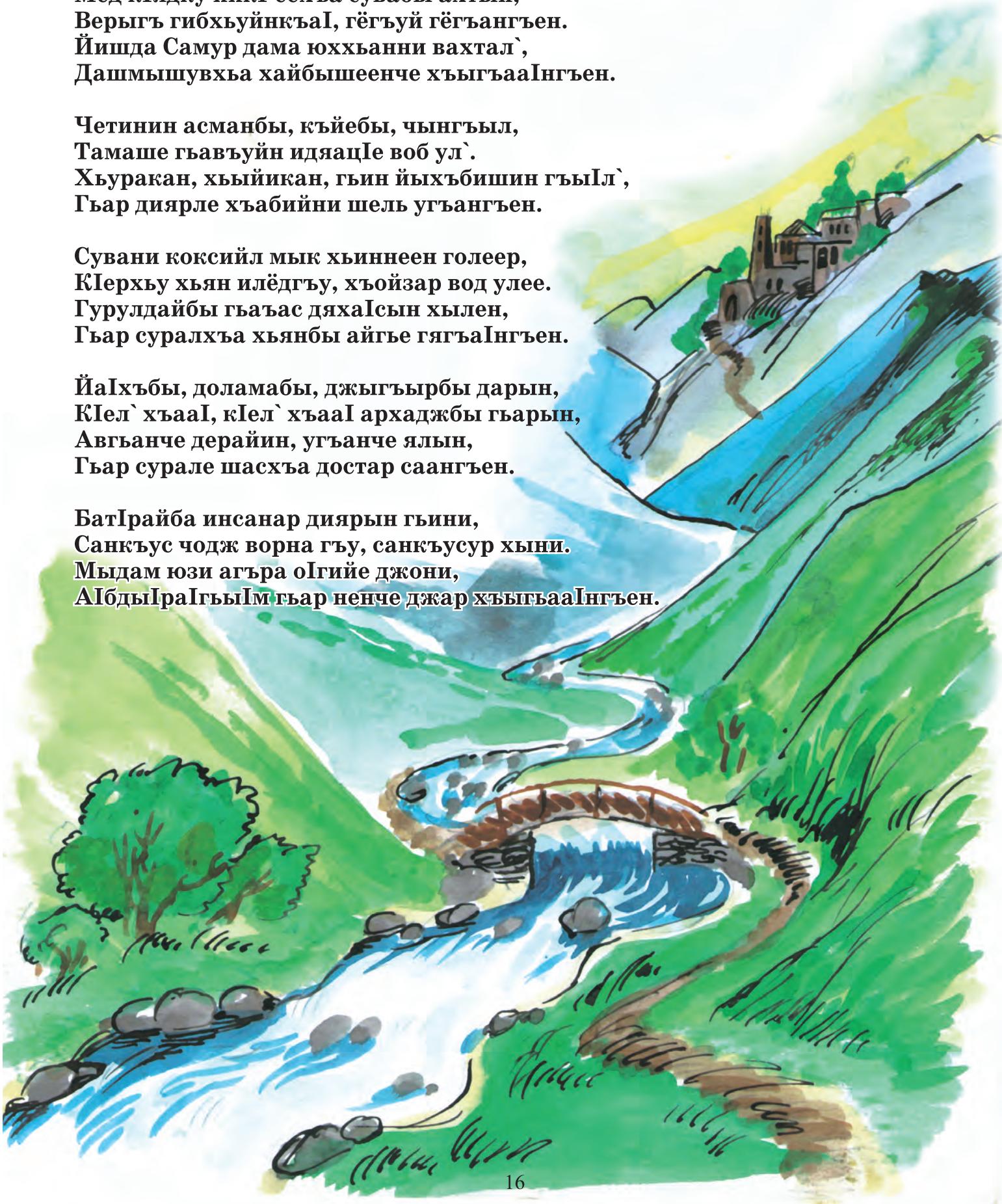
Мед кІядку йикГ`еехъа сувабы ахтын,
Верыгъ гибхъуйнкъаI, гёгъуй гёгъангъен.
Йишда Самур дама юххъанни вахтал`,
Дашмышувхъа хайбышнеенче хъыгъааIнгъен.

Четинин асманбы, къиебы, чынгъыл,
Тамаше гъавъуйн идяацIе воб ул`.
Хуракан, хыйикан, гъин йыхъишин гъыIл`,
Гъар диярле хъабийни шель угъангъен.

Сувани коксийл мык хыиннеен голеер,
КІерхъу хъян илёдгъу, хъойзар вод улее.
Гурулдайбы гъаъас дяхаIсын хылен,
Гъар суралхъа хъянбы айгье гягъаIнгъен.

ЙаIхъбы, доламабы, джыгъырбы дарын,
КІел` хъааI, кІел` хъааI архаджбы гъарын,
Авгъанче дерайин, угъанче ялын,
Гъар сурале шасхъа достар саангъен.

БатIрайба инсанар диярын гъини,
Санкъус чодж ворна гъу, санкъусур хыни.
Мыдам юзи агъра оIгийе джони,
АІбдыІраІгыІм гъар ненче джар хъыгъааIнгъен.

ОКІНЕ, ШАИР, ЯВАШ МЕХЬЕ

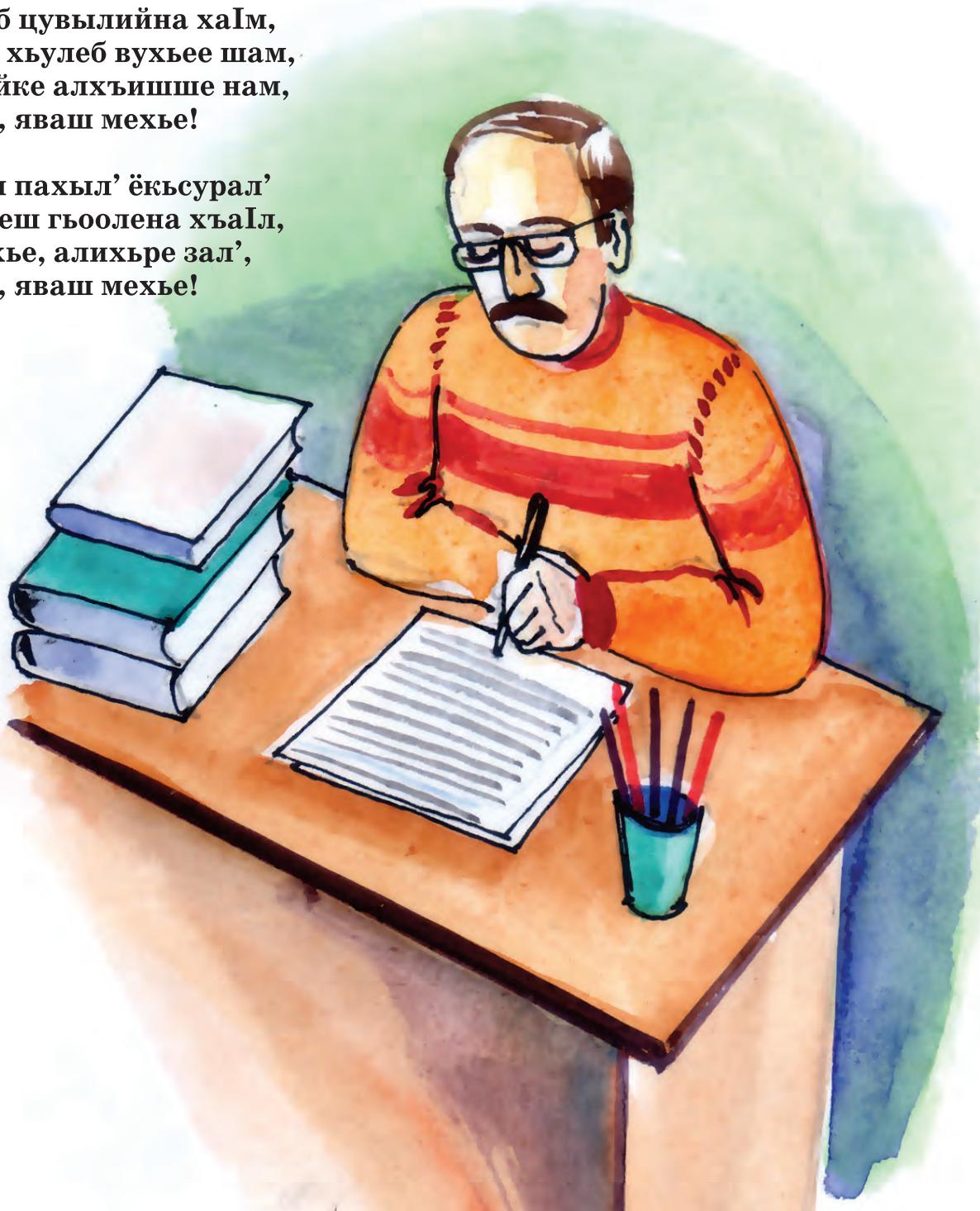
Достарше вод эйгье закІле:
– ОкІне, шаир, яваш мехье!
Югни маІнайилхъа хъале,
ОкІне, шаир, яваш мехье.

СимиікІал йигъни йаІххъыІле,
ОкІне, шаир, яваш мехье!
Чекынмыш мехье гъаІххъыле,
ОкІне, шаир, яваш мехье!

Хылийба воб цувылийна хаІм,
Гёохъанеъэ хъулеб вухъее шам,
Гъар кал'майке алхъишие нам,
ОкІне, шаир, яваш мехье!

Камхъес деш пахыл' ёкъурал'
Камувхъес деш гъоолена хъайл,
Гъу бенд мехье, алихъре зал',
ОкІне, шаир, яваш мехье!

БатІрайда вод гъайнин дюн`ье,
Верыгъий ваз суга, чІие,
Идхыйинбы йигъни мее,
ОкІне, шаир, яваш мехье!

Абдуслим Исмаилов

ЮШАН ГЬААЛЬАНА КЪАЙЕ ВА ШАГЬ АЛБУРЗНИ ГЬАИНЕЕНА АИФСАНА

(Огийлын 4-тэсди нумрее)

— Шы йыгъын из аххъы хъабы, Шагь Албурз, — манбыш-ди санкъвее эйгъен.

— Югда чишее вакIле гъала авуб авхуйнбышда баIчIаIрийваала къидевджу. Манбы сана-санкъука дайвъий гъааља ва сана-санкъвее гябатIа гибъыл. Юшан гъааљана къайе тика-тиканы хъааљас дайвхийнкъяI, манбышче чIалагын сура гядхийн, ва манчил` ооъаб хаIбна уджагъ хъавгъу. ХаIмдед гёгъий гёгъу, ва гыццаха хъувхъана къайе хаIнни ва кIынни тикабышылхъа савкIу. Мани тайфабышди инсанаршед гъаарынбышче аIхаIн меен тикабы аляатIу абкIынийнбы. Чоле саджу са хаIдын тика аху.

Шагь Албурзее джуваб джад эйгье деш. Манкъун йикГ гъалад ыIхийхаIнний, манкъуна эб гъалаб къуIмаIбаI джа-нее ооккананий, анджах манкъуна миз`мыккыни тикалхъаний савкIу. Манкъун улебы хъидгъырни чешмабышылхъа сакIы, джагварана мучIрунана вукIулме хъибгъырни къайелхъа савкIу.

Эйгьевуд ки, манкъуни изин хъабийнбыб къайелхъай мыккыни парчебышылхъа сабкIыл. Саджу манбышда са ыIкъаIлхъа сакIалас аIхыI. Манкъвее гыргын тайфабы ыIгъийкыр, Шагь Албузни кал`лелхъа хъадийнчини гъакIее гыргынкъус хабар гъааља.

Манчиле хъийгъа мани сувайкIле Шагь Албурзва увгъу. Шагь Албурз илхъечIуйни йаIххъыIке алла инсанар зияратыс аIлхъааI гибъыл. Авуб авхийни тайфабышыкIле ацIахъайн ки, манбышче хъобкуна йаIхъ деш оохъуб авхъу, ва Юшан гъааљана къайе тикаламышавъуйн инсанаруб джон душманар воохъе. Инсанаршыс къанмышхайн ки, дегье гыни тикабышке мыса джаб быкырна къайе вухъес деш. Манбышче гъаарункъвее джос гибхына пай т`ют`ие хъинне гъиваадже гибъыл.

— Гъайна къайеб шени хаIбни къайейке ахвийн са парче вод, йизда дих, — дек`кее джуна хабар маIхуIб таам гъааъа. — Гиьуре чини оIгее, ва чис уба гъеъэ. Манчихъа гыргын суван тайфабы са джигеехъа сааъана гудж воб, манчееъад йишины тарых дигул`хъа вод. Ва чини къомале Шагъ АлбурзыкIле гыргын къедже вод, — дек`кее ман увгъу суван йызнан къом гъагва. — Йишиди заманайлхъа мее Шагъ-Албурзни сувалхъа инсанар зияаратыс аIлхъаaIнбы. Гъамбаше ман маIхуIд ихъес, чунки мани сувее гъамбашийс Шагъ Албурз аху вор.

ҘЧШЫН ХИВААР

Мишлешна хив

Къийнийни йыгъыл` Мишлешна хив сувал`ни маIгъайлыл` йыхъбы ўешемишеебахъени хиваршини аIрее энке хаIбна хив вобна. Хив Самур дамайни къырагъыл` ўерлешмишивхъа вобна, Къузайнин сурал` тезе хив воб. Гунайл` лап миджагна йиссейна хив вобна.

Къийна хивее хуруни ушахаршин, 20- ни ушагъысда джиганан, бахче вод, тезе бинаа мани бахчейс аляаъа вобна, 137 телябее хъаIдаIххъаIн йыIкъинек`ин мактаб, маданийтын хав, китабхана, почта ишлемишехъе вод. Гыргыни къонши хивааршееени инсанаршысыд лезимхъайнкъаI кумаг гъелен бол`ницад водун.

Мишлешни хивее Султан Шейх – Эмирна зияратыб вобна . Махъа гыргыни дагъыстанеенче йугни нийятбышка инсанар абайле.

Хивеенчее хаIпбаI доюкан инсанар РеспубликаIни чIакIыни къуллухбышыл` ишлемиши вухъа, манбышди аIрее: профессор Гъарын Ибрагымов, аIраIбни мизел` хъаIдхъыIна ааIлим ГъаIджи Къурбан – Эфенди Бакрийаана, цIеррийна хивеенчена маIъайл`лим Сайдумов МаIгъайлым, хаIтда сенбына РеспубликаIе чIакIыни къуллухбышыл` вухъайн – Наврузов Мамед, Ходжаев Рамазан ва мебынбы гъаагвас воохъе.

Мишлешна хив Самур дерайн ярашыгъ, гыняя ешемишохъени инсанаршын даях вод.

СаIгъийфа гъаззир гъавъуна – Ш.Бабаева.

ИНГИЛИСНИ МИЗЕЙН КЛУБ

Инглисна миз` дюн`йел` энке гееб еймишувхана миз` воб. ГъаIшде дюн`йейни джайлайттын сурале хайлданан инглисни мизел` юшан гъаъла. Мана Хайлни Британийена, Австралийена, Америкайна, Тезени Зеландийена, Канадайна, Джанубни Африкайни Республикаина девлетна миз` воб. Къийна шы «Лачын» журналее тезе рубрикIа ачмыш гъаъла; «Инглисни мизейн кIлуб». Гъиняя аллатайни ацалбышка сана шу, хурун балабы, миз` хайлхывхес кеджар гиххьес, ва умуд гъаъана ки, иишын рубрикIа вущди хошеехъа хъалесын.

Гыргын мизяар хайлдхъихъес аIлифбале гивийгъалан хыинне, шынаб гъиняя чиле гивийгъал. Инглисни аIлифбее 26 гъайлф, 44 сес вод. Къийна шы цепбийна хъейибле гъайлф илгъоочIе: А, В, С.

Aa

Чапына форма – Аа

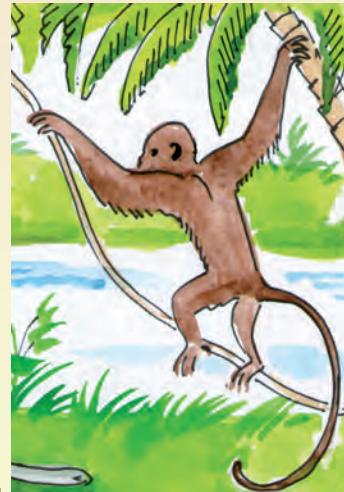
Языйна форма – *aa*

Гъайлфын ду – [ei:]; иишди гъайлфбышка – [эй]

Хъайлхъий – [ei:], [] [e]

Ape [eip] – маймын

Apple [ep()l] – эч

Bb

Чапына форма – Bb

Языйна форма – *bb*

Гъайлфын ду – [bi:]; иишди гъайлфбышка – [би:]

Хъайлхъий – [b]

Bird [b:d] – шит

Cc

Чапына форма – Cc

Языйна форма – *cc*

Гъайлфын ду – [si:]; иишди гъайлфбышка – [си:]

Хъайлхъий – [s] хыинне (е, у, і гъайлфбыши оIгее хъабийнкъай)

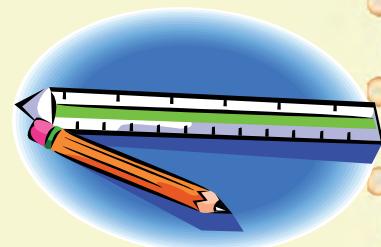
Centimetre [sentimi:t] – сантиметр

Bicycle [baiskl] – йелсепед

Circle [s:kl] – айбалтура

[k] хыинне (маниса джигабыше)

car [ka:] – машин

СаIгийфа гъаззир гъавъуна – В.Гъамзаев.

Алматы

ТІ

Са тІетГ'елхъа гуІвхуІна,
Са тІотІий, са итІаарий.
Санче иют чище одхъун,
Санче гяацІявъу тІанкІий.

У

УхъийхъананкъаI ургбы,
Къизилен тІуджва авайкы.
Ненчихъа джаб тІуб дешва,
Умыл`ыс падаркІа ыккы.

Ф

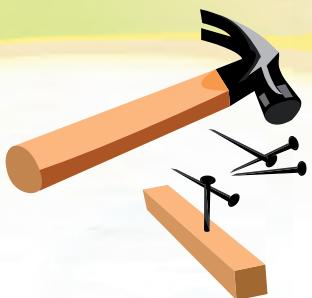
Фера къукъ гъааъа гибгъыл,
Фыкыреехъа хъады бизнес.
Фатиреे куку гъидкІыр,
Къукъбургер масса гъелес.

Х

Хайдни йыгъыл` хочебыше,
Хайырхагъийваала гъавъу.
Хав-хавна чин халбырыка,
Халкъыс хазна битІалавъу.

РЕБУСЫ

+ *тил*

+ *ва*

+ *сий*

+ *к*

+ *р*

Талмаджебы!

Хылел` аюдхийн хъеъэкка,
Эчеер, джыIхаIбы гекка.
Чика сана хивеехъя,
Йызбы, гёгъийбы ыIххъаI.

Шахъа кIорана кIумкIум,
Мыкбышылхъа мее гьоогъар.
Ца, ялав гьилдяххъы джад,
Чилеб алхъа воб хъоохъар.

Джагварада, деш шакар,
ХаIбышди хаIнейк` акар.
Вергъен нафас хъидхыр мее,
Идяхва чике са кар.

Чиле йыIкыIн юк гъаххъа,
Нукънееъад гъаъа акваа.
Са дареехъа айбхы мее,
Кумагыс къошуун вуIххъаI.

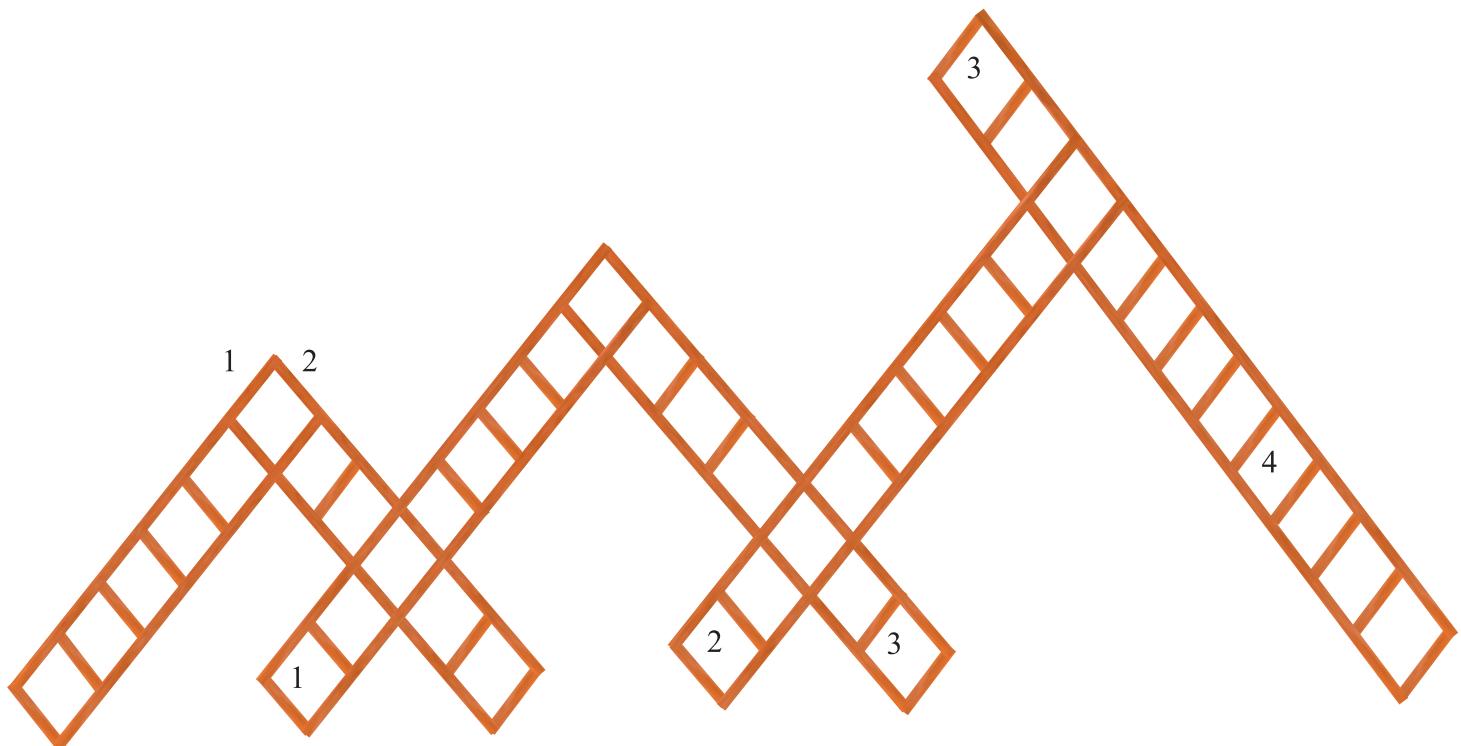

Осан джан –
ТIеле-тIеле.
Гъар караке
Хабар гьооле.

КРОССВОРД

ШоқІле ман сувабы аңанбыне?

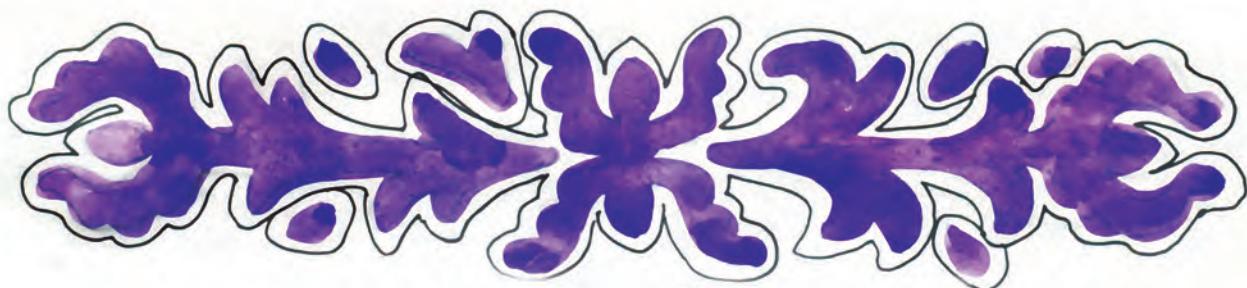

ООГЪАНГЧЕ АВХЪА:

1. Авропайл` сувабы
2. Йишиди сувабышын ду
3. Энке ахтын сувабы
4. Магърыбни Сибирил` сувабы

АВГЪАНЧЕ ООХЪА:

1. Джанубни Америк`айл` сувабы
2. ЙыІкынек`ни Асийел` сувабы
3. Авропайл` сувабы

СОКОЛЕНОК

№6 / 2013

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель:
Правительство Республики Дагестан

Журнал зарегистрирован Федеральной
службой по надзору в сфере связи и
массовых коммуникаций.
Регистр.номер ПИ№ТУ5-0027 от 21 мая
2009 г.

Издается с января 2009 г.

Главный редактор
М. Ахмедов

Редколлегия:
Т. Зургалова (отв. секретарь)
В. Гамзаев (редактор)
Ш. Бабаева
А. Исмаилов (зам. гл. редактора)
Н. Исаев
Ш. Дабузов
Х. Назирова
Аб. Омаров
К. Омаханов

Худ. редактор З. Даганов
Тех.редактор Т. Лузина
Художник З. Даганов
Обложка номера О. Алиев

Сдано в набор 09.10.2013 г.
Подписано в печать 25.11.2013 г.
Уч.изд.л. 3.57.
Ус. печ.л. 2,79.
Формат 60x84 1/8
Тираж 310 экз.
Заказ № 455

ГУП “Республиканская газетно -
журнальная типография”
г.Махачкала, пр.Петра I, 61

Государственное бюджетное учреждение
Республики Дагестан «Редакция респу-
бликанских литературных журналов
«Соколенок» и «Литературный
Дагестан»

367025, г. Махачкала,ул.Даниялова, 55.
тел. 67-36-28

Цахурский язык.

Индексы: на год - 78438,
на полугодие - 73888.

